

Bir Yaşam Boyu Öğrenme Mecrası Olarak Türkiye’de Planlı Dönem Kültür Politikaları*

*Perihan Tutar***

ÖZET

Kültürel alan, çok disiplinli bir öğrenme alanı olan yaşam boyu öğrenme için oldukça geniş öğrenme fırsatları içeren bir mecradır ve bu çalışmada kültür - sanat adı altında gruplandırılan etkinlikler olarak kullanılmaktadır. Bu bakımdan; performans ve görsel sanatlar, sanat okulları, müzeler ve arşivler, galeriler, kültürel miraslar, kültür merkezleri, müzisyenler, yazarlar ve kütüphaneler gibi birçok fırsatı içerir. Bu alan, her biri yaşam boyu öğrenme fırsatı olan zengin içeriği dolayısıyla bireylerin bütünsel gelişimine sunacağı

* *Planned Period Cultural Policies in Turkey as a Course of Lifelong Learning*

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalı, ptutar@ankara.edu.tr

** *PhD Student, Ankara University Graduate School of Educational Sciences
Department of Lifelong Learning and Adult Education*

Yetişkin Eğitimi Dergisi/Cilt: 2/Sayı: 2-3/Mayıs-Kasım 2019/Sayfa:6-47
Journal of Adult Education/Volume: 2/Issue: 2-3/May-November 2019/Pages:6-47
Geliş tarihi / Received: 29.04.2019 – Kabul tarihi / Accepted: 15.06.2019

katkıları göz önüne alınarak politika ve strateji geliştiricilerce öncelenmesi gereken alanlardandır. Ülkelerin kültür politikaları ve kültürel katılım birey ve toplumların tüm yönleriyle gelişimi için kritik önemdedir. Bu bağlamda çalışmada, yaşam boyu öğrenme alanı olarak değerlendirilebilecek olan kültürel alanı biçimlendiren kültür politikalarının Türkiye’deki görünümü ele alınmıştır. Çalışmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Kurumsal dokümanlar olarak kültür politika belgelerinden olan Kalkınma Planları ve Milli Kültür Şura Kararları incelenmiştir. Araştırmada toplanan veriler betimsel analiz tekniğiyle incelenmiştir. Politika belgelerine kültür açısından bakıldığında, Türkiye’de tutarlılığı ve sürekliliği olan bir kültür politikasının oluşturulamadığı görülmektedir. Kalkınma Planlarında, 1980’lere dek kültüre yönelik hizmetlerde kamucu yaklaşım hâkim olmuştur. 1980 sonrası dönemde ise, kültür politikalarının, neoliberal dönemin gereklerine uygun biçimde piyasa dinamiklerine göre şekillendiği ve özelleştirmelerin gündeme geldiği görülmektedir. 2000’li yıllardan itibaren kültürel alanın daha belirgin biçimde verili sosyo ekonomik yapıya uyarlandığı ve kültür sanat faaliyetlerinin ekonomik getiri bağlamında ele alındığı, kültürel alanda özel girişimlere ve STK’lara alan açan yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir. Çalışma, kültür politikalarının siyasi ve ekonomik yapıyla ilişkili olarak yıllara göre değişim seyrini ve kültür sanata ilişkin resmi perspektifi irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Boyu Öğrenme, Kültürel Alan, Kültür Politikası

ABSTRACT

The cultural sphere is a multidisciplinary field of learning, with a wide range of learning opportunities for lifelong learning, and is used as activities grouped under the name of culture and art. In this respect; the cultural sphere includes a large number of opportunities such as performance and visual arts, art schools, museums and archives, galleries, cultural heritage, cultural centers, musicians, writers and libraries. Considering the rich content each with a lifelong learning opportunity, this sphere is one of the areas to be prioritized by policy and strategy developers taking into consideration the contributions to be made to the total development of

individuals. Cultural policies and cultural participation of countries are critical to the development of all aspects of individuals and societies. In this regard, the case situation of cultural policies in Turkey, which can be considered as areas of learning was discussed in this study. Document analysis method was used in the study. As the institutional documents, the Development Policy of the Cultural Policy Papers and the Decisions of the National Cultural Council were examined. The data collected in this study were analyzed with descriptive analysis technique. Considering the policy documents in terms of culture, the creation of a cultural policy cannot be seen with consistency and continuity in Turkey. In the Development Plans, the services of culture were dominated by public duty and state responsibility until the 1980s, In the post-1980 period, it was seen that the cultural policies were shaped according to the dynamics of the neoliberal period according to the market dynamics and that the privatizations came to the agenda. Moreover, since 2000s, culture has shifted to the meaning of socio-cultural structure; culture and art activities have been considered in terms of economic return and the understanding that responsibility should be given to private enterprises and NGOs in the cultural field has brought to the forefront. In this study, the change of cultural policies in relation to the political and economic structure and the official perspective on area of cultural and art are examined.

Keywords: Lifelong Learning, Cultural Area, Cultural Policy

Yaşam boyu öğrenme, bilgi, beceri ve yeterliliği geliştirmek amacıyla sürekli olarak yapılan tüm öğrenme faaliyetleri olarak tanımlandığında örgün ve yaygın eğitimi, enformel öğrenmeyi, bireysel veya grup ortamında ve toplumsal hareketler çerçevesinde öğrenmeyi yani eğitim ve öğrenimin bütün biçimlerini içerir. Bu bağlamda eğitime daha bütünsel bir bakış açısı getirir ve birçok farklı çevrede öğrenmeyi tanır. Bunun yanı sıra, yaşam boyu öğrenme geleneksel politika alanları arasındaki sınırları da çözmektedir. Eğitim, işgücü piyasası, sanayi, bölge, endüstri ve kültür politikaları yaşam boyu öğrenmeden etkilenmektedir ve bunların hepsi yaşam boyu ve yaşam genişliğinde öğrenme için ortak bir sorumluluğa sahiptir (IFLA, 2004). Bu bakımdan yaşam boyu öğrenme, çok disiplinli bir öğrenme alanı ve kültürel alan da bu disiplinlerden en geniş alana ve erişim fırsatına sahip olan disiplinlerden biri olarak düşünülebilir.

Kültürel alan, burada kültür ve sanat adı altında gruplandırılan etkinlikler olarak kullanılmaktadır. Bu bakımdan; performans ve görsel sanatlar, sanat okulları, müzeler ve arşivler, galeriler, kültürel miras, çok disiplinli kentsel kültür merkezleri, müzisyenler, yazarlar ve kütüphaneciler gibi birçok fırsatı içerir. Kültürel alan örgün, yaygın ve enformel olmak üzere öğrenmenin her türünde her yaş için yaşam boyu ve yaşam genişliğinde öğrenim fırsatları sunmaktadır (EUCIS-LLL, ACP ve CAE; 2013: 2-3). Hümanist yetişkin eğitimi kuramcısı Basil Yeaxlee (1929:155), yetişkin eğitiminin enformel kaynaklarını “kulüpler, ibadethaneler, sinema, tiyatro, konser salonları, sendikalar, siyasal topluluklar, kitaplar, gazeteler, müzik, radyo, atölye ve arkadaş grupları, vb.” sosyal ve kültürel ortamlar olarak gösterir. Enformel öğrenme fırsatları olarak zengin içerikler sunan kültürel alan yetişkinler için kendiliğindenliği ve çekiciliğinden dolayı öncelikli öğrenme alanlarıdır. Essefi (2002: 65)’nin de belirttiği gibi yaşamımızdaki her an bir öğrenme deneyimi olabilir: sağlık merkezi ya da bar, gazete okumak, kitlesel medya araçları olan radyo-televizyon,

magazin, kitaplar, grup tartışmaları, seyahat etmek ya da internette gezinmek. Öğrenme olanaklarının yayıldığı bu geniş alan açısından, yaşam boyu öğrenme formel alanı kapsamakla birlikte daha çok enformel alandaki öğrenme olanakları ve yetişkin eğitimini gerektiren her tür yaşam bilgisini içeren eğitim/öğrenme olarak görülmelidir. Bunun sağlanmasında ise, kültürel alanın yaratıcı ve özgür ifade olanaklarıyla donanması ve toplumun her kesiminin erişimine olanak tanınması kilit rodedir. Ülkelerin kültürel iklimleri, kültür politikalarıyla belirlendiği için kültürel katılımın temel dinamiğini kültür politikalarına bağlamak yerinde olacaktır. Kültürel katılım; yazın, müzik, tiyatro, opera, bale, sinema gibi sahne ve gösteri sanatları ile basın, yayın, kitle iletişim araçlarının üretimi ve tüketimine katılım olarak ele alınmaktadır. Kültürel katılımın sağlanmasında, devletlerin yaşam boyu öğrenme ve kültür politikalarının demokratik, eşitlikçi ve katılımcı bir yaklaşımla ele alınması, kültürel üretimi ve tüketimi teşvik etmeye yönelik olması önem taşımaktadır. Zira tüm bunlar kültürel hakların da konusudur.

Kültürel haklar, “bu hakların süjelerinin, kültür unsurlarına ulaşabilmesi, katılabilmesi ve bunlardan yararlanabilmesi ile ilgili haklar” olarak anlaşılmalıdır (Algan, 2007:29). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 27. maddesinde, kültürel haklar temel haklar arasında yer almakta ve devlete kültürün gelişmesi, aktarılması, üretimi ve tüketimi konusunda görev yüklemektedir: “Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.” Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, temel insan haklarından olan kültürel hakları 15. Maddede; “a) Kültürel yaşama katılmak; b) Bilimsel gelişmelerin nimetlerinden ve sonuçlarından yararlanmak; c) Kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi

menfaatlerin korunmasından yararlanmak” olarak ele almıştır. Bu belgeler, herkesin kültürel katılımını eşit olarak sağlamak üzere düzenlenmiştir. Devletler, bu yükümlülüğünü kendi *kültür politikaları* çerçevesinde yerine getirmektedir. Kültür politikası ise “devlet tarafından kültürel eylem için bir temel teşkil eden çalışma prensipleri, idari ve mali uygulamalar ile prosedürlerin vücut bulması” olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 1969:7).

Kültür politikası, kültür veya sanatın ötesinde toplumsal amaçlı fikirler hakkında toplumu bilgilendirmek ve yönlendirmek için bir araçtır. Kültür politikasının amacı, kültürel gelişmeyi teşvik etmektir. Temel işlevi ise, kültürü zenginleştirmek ve vatandaşların erişebilmesini sağlayacak şekilde desteklemektir. Siyasi ve ekonomik olarak kültür üretimine doğrudan ve aktif müdahale edilinceye kadar kültür politikası var olmaz (Vestheim, 2009:32-51). Kültür politikacılarının başlıca görevi, vatandaşların kültür faaliyetlerine katılma olanaklarını düzenlemek ve artırmaktır. Demokratik kültürel yönetimin ön koşulu ise, her sosyal grubun kültüre eşit erişimini sağlamaktır. Kültürel faaliyetlere katılmak ve bundan keyif almak, yaşam kalitesini yükseltir (Ahponen, 2009:78). Hümanist kültürel politikanın amacı, yüksek kalitede profesyonel sanatsal faaliyetleri destekleyerek vatandaşları *bildungs*¹ idealine götürmektir. *Bildung* idealine ortam hazırlaması beklenen kültür politikaları ise, yaşam boyu öğrenmenin enformel kaynağı için ana damarlardandır. Yaşam boyu öğrenme, bir insanın kalbine, bedenine ve beynine ve daha önemlisi, varoluşçu değerlerimize ve duygularımıza bir bütün olarak hitap etmelidir (Medel, Carolyn ve Toshio, 2001:1). Bu da ancak sanatın desteklendiği, zengin kültürel içerikler sunan ve toplumun her kesiminin erişimine olanak sağlayan bir kültürel iklimde mümkün olabilir.

Devlet, toplumun yararına kültür ve sanat dünyasının düzenlenmesi görevinden sorumludur. Bunun yanında, devlet halkçı bir yaklaşım

benimseyerek, kültür politikalarını belirlerken toplumun her kesiminin kültür olanaklarından yararlanması gerektiğini göz ardı etmemeli ve demokratiklik ilkesini benimsemelidir (Çeçen, 1996). Devlet olmanın kaçınılmaz zorunluluğu olarak kültürel ortamı hazırlamanın yanında, “önce sanatın farkına varan, sonra sanatın hazzını alan ve nihayet sanat üreten bireyler yetiştirilmesi ve bu yolla hem mutluluk hem kişilik gelişimini sağlamak devletin eğitici görevi olarak tanımlanmalıdır” (Erinç, 2004:88). Kültürel katılımın, toplumun tüm kesimlerinin erişimine açık olarak planlanması ve yürütülmesi kültür politikalarının en önemli yükümlülüklerindedir. Kültüre çoğunlukla sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeye güçlü olan seçkin kesimlerin erişiminin olduğu bir ülke, kültür politikalarının demokratikliği açısından eleştirilebilir. İnci (2011)’in belirttiği gibi; ekonomik ve sosyal bakımdan güçsüz kesimlerin kültürel etkinliklerden yararlanma ve kültürel tüketime katılma olanaklarının artırılması Türkiye’deki kültürel sermayenin artışı sağlayacaktır.

İKSV (2012:4) yeni anayasa için “Kültürel Yaşama Katılma, Erişme ve Katkı Sağlama Hakkı” başlıklı önerisinde bu hakları düzenlerken uyulması öngörülen bazı ilkelere yer vermektedir: erişilebilirlik, uygunluk, uyarlanabilirlik, kabul edilebilirlik:

- **Erişilebilirlik**, bireylerin ve toplulukların kültürden tam anlamıyla yararlanmaları için kırsal ve kentsel bölgelerde ayırım gözetmeksizin herkesin fiziksel ve mali açıdan erişebileceği etkili ve somut fırsatları kapsar. Bu bağlamda, yaşlılar, engelliler ve yoksulluk içinde yaşayanlar için erişim olanaklarının sağlanması ve kolaylaştırılması temel önem taşımaktadır. Ayrıca, erişilebilirlik herkesin tüm kültür biçimleri hakkında kendi tercih ettiği bir dilde enformasyon arama, alma ve paylaşma hakkını ve toplulukların ifade ve yaygınlaştırma araçlarına erişim hakkını içermektedir.
- **Uygunluk**, belirli bir insan hakkının belirli bir kültürel tarz ya da bağlama uygun ve bu bağlamla ilgili, yani, azınlıklar ve yerli halklar dâhil, bireylerin ve toplulukların kültürüne ve kültürel haklarına saygılı olacak şekilde gerçekleşmesini ifade eder.
- **Uyarlanabilirlik**, kültürel yaşamın herhangi bir alanında devletin kabul ettiği ve bireylerin ve toplulukların kültürel

çeşitliliğine saygı göstermesi gereken strateji, politika, program ve tedbirlerin esnekliğini ve ilgililiğini ifade eder.

- **Kabul edilebilirlik**, devletin kültürel haklardan yararlanılmasını sağlamak üzere kabul ettiği yasa, politika, strateji, program ve tedbirlerin ilgili bireyler ve topluluklarca kabul edilebilecek bir şekilde hazırlanmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, ilgili birey ve topluluklara danışılarak, kültürel çeşitliliği korumaya yönelik tedbirlerin bu birey ve topluluklarca kabul edilebilir olmasını sağlamak gerekir.

Yaşam boyu öğrenmenin eşitlikçi perspektifi gereğince eğitime erişimdeki eşitsizliğin üstesinden gelmek için yaygın ve enformel öğrenme fırsatlarının artırılmasını gerektirmektedir. Kültürel alan da, yaşam boyu öğrenme fırsatlarını içeren zengin içeriği dolayısıyla bireylerin bütünsel gelişimine sunacağı katkılar göz önüne alınarak beşikten mezara öğrenme mottosunu benimseyen politika ve strateji geliştiricilerce öncelenmesi gereken alanlardandır. Ülkelerin kültür politikaları ve kültürel katılım birey ve toplumların tüm yönleriyle gelişimi için kritik önemdedir. Bu bağlamda yapılacak bir durum tespiti, mevcut politikaları gözden geçirmek, kültürel katılımı değerlendirmek ve gelişiminin önünü açmak açısından yol göstericidir. Bu çalışmada, “Bir yaşam boyu öğrenme alanı olarak görülebilecek kültürel alan için Türkiye’de ne tür politikalar geliştirilmiştir?” sorusu irdelemiştir.

Yöntem

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi kaynağı olan yazılı materyallerin analiz edilmesini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimsek, 2003). Çalışmada, kurumsal dokümanlar olarak kültür politika belgelerinden olan Kalkınma Planları ve Milli Kültür Şura Kararları incelenmiştir. Araştırmada toplanan veriler betimsel analiz tekniğiyle incelenmiştir. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleriyle elde edilmiş verilerin belirlenen temalara göre özetlenmesini ve yorumlanmasını içerir. Bu

analiz türünde, doğrudan alıntılara sık sık yer verilebilmektedir. Betimsel analizde amaç elde edilen bulguları okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunmaktır (Yıldırım ve Şimsek, 2003). Politika belgeleri incelenirken kültür kavramının ayrı başlık olarak ele alınması, kültür sanata ilişkin hedeflerin açıkça belirtilmesi, hedeflerin kültürel ve sanatsal alanın tamamını kapsaması, hedeflere dönük planlamaların belirgin olarak yazılması gibi ölçütler kullanılarak incelemeler yapılmış ve yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Türkiye'nin kültür politikası, kültür politikasına yön veren temel bir belge olmadığı için, Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Milli Kültür Şura'ları üzerinden değerlendirilmiştir. Türkiye'nin Avrupa Konseyi tarafından 1985 yılında Avrupa genelinde başlatılan Ulusal Kültür Politikalarının Gözden Geçirilmesi Programı'na 2007 yılında dâhil olmasıyla ilk ulusal kültür politikası raporu hazırlama çalışmalarına başlanmıştır. Türkiye'de Kültür Politikası Ulusal Raporu'nun, 2008 yılında hazırlanıp 2013'de Avrupa konseyine teslim edildiği belirtilmiş², ancak raporun kamuoyunun erişimine açılmaması kültür politikası uzmanlarının ve sivil toplum kuruluşlarının tepkisine yol açmıştır³. Rapora erişim sağlanamadığı için, bu çalışma kapsamında da değerlendirilememiştir.

Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP)

i. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Amacı, "Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek" olarak belirtilen 1. Beş Yıllık Kalkınma Planında, kültürel kalkınmaya amaç içerisinde yer verilmesine rağmen kültür konusu ayrı bir başlık altında yer almamış ve kültürel gelişime ilişkin hedef belirlenmemiştir. Ancak çeşitli başlıklar altında, kültür hizmetleriyle ilgili yer alan hedefler şöyledir:

Tarım öğretimi ve yayını ile tarım sanatları ve el sanatları eğitimine önem verilmesi (DPT, 1963:174).

El ve ev sanatlarının turistik ve hediyelik eşya olarak ihraç edilebilecek şekilde üretimde bulunabilmesi (DPT, 1963:363).

Sanat okulları programlarına el sanatları ile ilgili konular eklenecek ve büyük merkezler dışındaki köy eğitiminde bölgenin el sanatları göz önüne alınarak kurslar düzenlenecektir (DPT, 1963:364).

Bölgesel özelliği olan dokuma, taş işleme, halıcılık, duvar çinçiliği gibi küçük sanatların geliştirilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır (DPT, 1963:364).

Batı sanatının yurttan Türk sanatının da dünyada tanıtılması, plâstik ve fonetik sanatlar alanında eleman yetiştirilmesi amaçlarının gerçekleşmesi için güzel sanatlara önem verilecektir (DPT, 1963:461).

Güzel sanatların her bölümünde Devlet sanat armağanları konulacaktır (DPT, 1963:461).

El sanatları, ev sanatları, plastik ve fonetik sanatlar, güzel sanatlar alanında belirlenen hedeflerin dağınık başlıklar altında ele alındığı ve raporda kültürel alanla ilişkili hedeflerin oldukça yetersiz olduğu görülmektedir.

ii.İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

1968-1972 yıllarını kapsayan BYKP’nin amacına bakıldığında doğrudan kültürel gelişmeyle ilgili bir ifade görülmemektedir. Planın, *Ekonomik Gelişmede İnsan Unsuru* başlıklı altıncı bölümünde *Kültür Faaliyetleri* ayrı bir başlık olarak birinci plana göre daha geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. Kültür faaliyetleri bu başlık altında, ilkeler, durum ve uygulanacak politikalar olmak üzere üç bölümde ele alınmıştır. İlkeler başlığı altında üç madde yer almaktadır:

a) Toplumun yaşama düzenini geliştirmek ve yaratıcı gücünü artırmakta kültür faaliyetleri son derece önemlidir. Türk kültürünün, geniş kitlelere yönelterek geliştirmek için Türk Kültür eserlerini sayı ve nitelik bakımından daha üstün bir seviyeye ulaştırmak, bu imkânı sağlayacak sanatçı ve elemanları yetiştirmek, yeni eserlerin ortaya çıkmasını sağlayacak bir ortam yaratmak ve geliştirmek, eski Türk sanatları ve Türk folklorunun bütün dallarında bilimsel araştırma, tespit ve tanıtma faaliyetleri

yapmak, kültür eserleri için etken bir dağıtım sistemi kurmak, kültür değeri taşımayanlar yerine değerli kültür eserlerini getirmek amaç olacaktır.

b) Türk Kültürünün milletlerarası alanda yerini alması ve diğer milletlerin kültür faaliyetleri sonuçlarının Türk toplumuna kazandırılması amacıyla yapılan çalışmalarda Türk Kültürünün benliği korunacak, kültür alış verişinin en etkili bir şekilde sağlanması için milletlerarası alandaki kültür alış verişi Devletin desteğiyle yürütülecektir.

c) İktisadi ve sosyal gelişmeyle belli yerleşme merkezlerinde çeşitli tipte kültür faaliyetlerine ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaçların önceden tahmin edilerek karşılanması, diğer alanlardaki programlar ve yatırımlarla aynı seviyede ve önemde ele alınması zorunludur. Kültür faaliyetlerinden en az yararlanan köylük çevrelere yöneltilecek kültür faaliyetlerinin etkili olabilmesi ve yapıcı sonuçlar sağlayabilmesi için; bu bölgelere özellikle Türk kültür eserlerinin götürülmesi, yabancı kültür eserlerinin Türk kültür değerleriyle bağdaştırılarak sunulması zorunludur. Bu anlayış içinde Türk kültürünün yurt düzeyinde yayılması ve yaşatılması sağlanacaktır (DPT, 1968:187).

İkinci BYKP'de belirtilen ilkelerde, ağırlıklı olarak Türk kültürünün ulusal ve uluslararası alanda tanıtılması, Türk kültür eserlerinin nicelik ve nitelik olarak geliştirilmesi vurgusu görülmektedir. Bunun yanında, kültür faaliyetlerinin köylük çevrelere de ulaştırılması gerektiği vurgusu, kültürde katılımcı ve eşitlikçi bir yaklaşımın esas alındığını göstermektedir.

Planın, *Durum* başlığı altında; Okuma, Kitaplıklar, Eski Eserler ve Müzeler, Eski Türk Sanatları ve Türk Folkloru, Sahne Sanatları ve Müzik, Filmcilik ve Radyo kategorileri yer almaktadır. *Okuma* başlığı altında; Türkiye'de yayımlanan kitap ve diğer eserlerin sayısının ihtiyacın çok gerisinde olduğu ve kişi başına 0,36 kitap düştüğü; okuma alanındaki önemli sorunların fiyat yüksekliği, kütüphane ve dağıtım sisteminin yetersizliği, yayınların niteliğinin düşük olduğu; dergi ve gazete sayısında 1920 yılına göre altı kat artış olduğu belirtilmiştir. *Kitaplıklar* başlığı altında; kütüphane binalarının nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olduğu, bir Milli Kütüphane binasına ihtiyaç olduğu, halk eğitimi ve kütüphanecilik faaliyetleri arasında

yeterli ilişkinin olmadığı, kütüphanecilikte insan kaynağı eksikliği olduğu belirtilmiştir. Kütüphaneden yararlananların sayısında belli bir artış olduğu belirtilmiş ancak yararlanan sayı verilmemiştir. Müzelerden yararlanan kişi sayısının 1965 yılına göre yüzde 50 artış gösterdiği ve sayının 3 milyona yaklaştığı belirtilmiştir. Yine bu alandaki, müze kapasitelerinin yetersizliği ve insan gücü eksikliğinin altı çizilmiştir. Eski Türk sanatları üzerine yeterli bilimsel araştırma ve yayım yapılmadığı vurgulanmıştır. *Sahne Sanatları ve Müzik* başlığı altında; devlet tiyatrolarında yerli eser sayısının ağırlık kazandığı, devlet tiyatrolarının seyircisinin 1950-1960 arasında yüzde 400 arttığı; Devlet Operası ve Balesinin faaliyetleri sınırlı olduğu; tiyatro konusunda olumlu bir ortam oluştuğu ve bu ihtiyacı karşılamak için özel tiyatroların ortaya çıktığı ancak özel tiyatroların gelişmesi için yeterli desteğin sağlanamadığı; tiyatro, müzik, bale, milli dans topluluklarının sanatçı yetiştirme imkânları bölgelerarası dengeli dağılmadığı ve bu sanat dallarında yetişmiş sanatçı sıkıntısı olduğu belirtilmiştir. *Filmcilik* başlığı altında; kültür filmlerinin önemli bir yaygın eğitim aracı olduğu ve kullanımın sınırlı olduğu, özel film yapıcılığı alanında genellikle sanat ve eğitim değeri düşük filmler yapıldığı, değerli filmlerin teşvik edilmesi ve uzman yetiştirilmesi konusunda bir gelişme olmadığı belirtilmiştir. Son olarak *Radyo* başlığı altında, radyonun etkili bir eğitim aracı olarak kültür faaliyetlerini desteklemek ve yaymak gücünde olduğu ancak bu alanda da kullanımın sınırlı olduğu vurgulanmaktadır (DPT, 1966: 187-189).

Planın, *Uygulanacak Politikalar* başlığı altında yukarıda bahsedilen hususlarda gerekli tedbirleri almaya yönelik 13 hedef belirlenmiştir. Kültür eserlerinin ve kütüphanelerin sayı ve nitelik bakımından artırılması, Türk kültürünün uluslararası alanda tanıtılması, Halkevlerinin Türk kültürünün memleket içinde ve dışında yayılması ve tanıtılmasında ve geleneksel halk kültürünün korunması ve devamındaki çalışmalarının teşvik edilmesi, halk müziğinin korunması ve geliştirilmesi, kültür ve sanat değeri yüksek filmleri desteklemek

için kredi sağlanması, eski eserlerin korunması belirtilen hedeflerdendir. Bu hedefler belirlenirken yine bölgeler arasında dengeli dağılımın yapılmasına ilişkin geliştirilen hedeflere örnekler aşağıdaki gibidir:

d) Kültür faaliyetlerinin memleketimizde yayılması ve yaşatılması için kültür değeri olan yayınların, sergilerin, filmlerin, sahne sanatlarının, müziğin başarılı eserlerinin devamlı olarak belirli merkezlerde ve gezici olarak geniş çevrelerde yayılması sağlanacak, köylük çevrelere yönelinecektir. Mevcut değerlerin korunması ve yurt üzerindeki faaliyetlerin desteklenmesi gözetilecektir. Bu amaçla gezici kütüphaneler özellikle artırılacaktır.

e) Kültür değerlerinden geniş kitlelerin yararlanmasını sağlamak amaçtır. Halkın geleneksel kültür mirasının ve folklorun korunması, değerlendirilmesi ve aydına aktarılması önem taşımaktadır. Çeşitli kuruluşlardaki kültür çalışmalarının yürütülmesi ve geliştirilmesinde bu husus göz önünde bulundurulacaktır.

g) Devlet tiyatroları faaliyetleri merkez dışına kaydırma hizmetlerinden, bu imkânların yoğun bir şekilde sağlandığı belirli merkezlerin dışındaki bölgeler halkının da yararlanmasını sağlamak için bölge tiyatroları kurulacak, söz konusu tiyatrolar çevre illeri için düzenli programlar uygulayacaklardır. Devlet tiyatroları tiyatro ortamının geliştiği merkezlerde faaliyetlerini genişletmeyecek, yeni merkezler geliştirmeye çalışacaktır. Belediye tiyatrolarının ve özel tiyatroların daha etkin çalışmalarına ve kültür merkezlerinden uzak bulunan bölgelerde kurulup yaşayabilmelerine imkânlar hazırlayabilmek için rehberlik, teknik ve mali yardım, teşvik tedbirleri alınacaktır.

h) Devlet opera, bale ve orkestralarından geniş kitlelerin yararlanmasını sağlamak için bölge temasları artırılacak, bölge tiyatroları yanında bölge orkestraları kurulması hazırlıkları yapılacaktır. Bu çalışmalara paralel olarak kamu ve gönüllü kuruluşların klasik Türk ve batı müziği çalışmaları da desteklenecektir (DPT, 1968: 190).

Planda, aynı zamanda bu çalışmanın da odağında yer alan, halk eğitimi ve kültür arasındaki ilişkiyi vurgulayan bir hedefin yer alması oldukça önemlidir. Bu hedef, *“İllerde kültür faaliyetleri Halk Eğitimi merkezlerinde yoğunlaştırılacak, bu merkezler bu amaçla geliştirilecektir. Halk eğitimi merkezleri bu çalışmalarda gönüllü kuruluşlardan da yararlanma yoluna gideceklerdir (DPT, 1968:191)”*

olarak belirtilmiştir. Kültürel faaliyetlerin yaşam boyu öğrenmenin insan varoluşuna dönük en incelikli yanı olduğu düşünüldüğünde, bu tür öğrenme fırsatlarının halk eğitim merkezlerince yaygınlaştırılması ve toplumun her kesiminin erişimine olanak sağlaması, insanın ve toplumun bütünsel gelişimi açısından oldukça önemlidir.

Yine plandaki diğer bir önemli hedefte, kitle iletişim araçlarına toplumun kültür seviyesini yükseltmesine yönelik bir misyon yüklendiği görülmektedir:

Radyonun tüm yayınlarının toplumun kültür seviyesini yükseltme amacına yönelmesi, kültür faaliyetlerinin yayılmasını ve gelişmesini desteklemesi, özel eğitim programlarının bütün radyolarda çevrenin özellikleri göz önünde tutularak geliştirilmesi sağlanacaktır. Televizyon bir eğitim aracı olarak değerlendirilecektir. Televizyon yayınlarının büyük halk kitlelerine ulaştırılması amaç olacaktır (DPT, 1968:191).

Radyo ve televizyonun, günümüzde de en yaygın ve ulaşılabilir kitle iletişim araçları olduğu ancak nitelik açısından kültürel gelişimi destekleyecek programların sayısının oldukça az olduğu gerçeği böyle bir hedefi her zaman önemli kılmaktadır.

İkinci BYKP’de, kültürel faaliyetlerin çeşitli kategoriler altında toplanarak değerlendirilmesi, veri eksikliğine rağmen kitap, tiyatro, vb. alanlarda izlemelerin yapılması ve alanlara ilişkin eksikliklerin tespit edilmesi o dönemde kültür konusuna hak ettiği önemin verildiğini göstermektedir. Yine film, kütüphanecilik, radyo gibi kültürel faaliyetlerin, halk eğitimiyle ilişkilendirilmiş olması kültürel eğitim konusunda politik bir bilinç olduğunu göstermektedir. Plandaki diğer bir önemli vurgu ise, kültürel faaliyetlerin bölgelere eşit dağılması gerektiği yönündedir ki, bu sosyal adalet ve kültürel katılımı sağlamak bakımından son derece önemlidir.

iii. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1979)

1973-1979 yılları arasını kapsayan üçüncü BYKP, 1077 sayfalık her alanda oldukça detaylı hazırlanmış bir plandır. Planda kültür, *Eğitim*

ve Kültür başlığı altında ele alınmıştır. Üçüncü Planda, Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde kültür faaliyetleri konusunda amaçlanan gelişmeleri ve yenilikleri gerçekleştirmek üzere öngörülen örgütsel, hukuki ve kurumsal tedbirlerin, kültürün toplumun sosyal ve ekonomik yapısından ayrı ele alınması nedeniyle gerçekleştirilemediği belirtilmektedir. Ancak bazı kültür araçlarının gelişmesi ve yayılmasında sosyal gelişmenin etkisi yanı sıra planlı dönemde getirilen teşvik edici tedbirlerin ve ayrılan kaynakların katkısı olduğu vurgulanmıştır (DPT, 1973:781).

Üçüncü Planın, *Kültür Araçları ve Kültür Faaliyetleri* başlığı altında, önceki yılların verilerini içeren kırsal topluluklarda kitle haberleşme araçlarından yararlanma durumu, Türkiye'deki radyo ve televizyon alıcı sayısı, yayınlanan kitap, gazete ve dergi sayısı, halk ve çocuk kitaplıklarının sayısı, kitaplıkların yerleşim merkezine göre dağılımı, müzelerin ve müzeleri gezenlerin sayısı yıllara göre sistematik olarak sunulmuş ve değerlendirilmiştir. Ayrıca, İkinci Plan döneminde kurulması öngörülen bölge tiyatrolarının faaliyete geçemediği, Türk dili ve edebiyatı alanında özendirici çabaların yetersiz kaldığı, Plastik sanatların özendirilmesi, tanıtılması ve geliştirilmesi için Devlet Güzel Sanatlar Galerileri kurulduğu, yetişkin ve genç sanatçıların özendirilmesi amacı ile çeşitli sergiler düzenlendiği, müzik dalında araştırma ve derleme çabalarının yetersiz olduğu, Türk Halk Müziğinin yozlaşmasını önleyici tedbirler alınmadığı, Milli Folklor Enstitüsü kurulduğu, Türkiye'de çevrilen filmlerin sayıca çok olmasına rağmen eğitim, kültür ve sanata katkısının sınırlı olduğu hatta olumsuz etkilerinin olabildiği, 1969 yılında Devlet Film Arşivi kurulduğu belirtilmiştir (DPT, 1973:781-785).

Uzun Dönemli Gelişme Yönü üst başlığında, milli kültürün korunması ve geliştirilmesi vurgusunun ağır bastığı Üçüncü Planda, *İlkeler ve Tedbirler* altbaşlığı altında plan dönemine yönelik 21 hedefe yer verilmiştir. Hedefler incelendiğinde, birçoğu ikinci plandaki hedeflere

benzer olarak güzel sanatların geliştirilmesi, sanatçıların yetiştirilmesi ve desteklenmesi, devlet arşiv sisteminin yenilenmesi, tarihi eserlerin korunması, kitle haberleşme araçlarının geniş halk kitlelerine kültür ve sanat programlarının erişimini sağlanması, kitapların nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi, tiyatrunun yaygınlaştırılması için bölge tiyatrolarının kurulması, nitelikli film üretimi için özendirme ve ödüllendirme sistemi kurulması, kültür faaliyetlerini planlamak, uygulamak ve geliştirmek üzere insan kaynağı yetiştirilmesi, kültür konusundaki mevzuatların gözden geçilmesi ve Atatürk ilkelerini bilimsel açıdan incelemek, bu alanda gerekli araştırma ve yayımı yapmak üzere kurulması öngörülen Atatürk Akademisi Kanun Tasarısının ivedilikle kanunlaştırılması, Türk Sanat ve Halk Müziğinin gerçek unsurlarını korunması ve geliştirilmesi, Türk Dili, Türk Tarihi ve Türk Kültürü üzerine araştırmalar yapacak bilimsel bir kurumun kurulması öne çıkmaktadır (DPT, 1973:786-788). Ayrıca eğitim ve kültürü bir araya getiren iki hedefin yer aldığı görülmektedir:

(2) Boş zamanları değerlendirmenin yapıcı ve yaratıcı sanat ve kültür faaliyetlerine yöneltilmesi okul çağından başlayarak özel programlarla özendirilecektir (DPT, 1973:786).

(13) Kitlelerin kültürel faaliyetlere karşılıksız veya çok düşük bir ücret karşılığında katılmalarını sağlamak amacıyla mevcut halk eğitim merkezleri, halk eğitim odaları ve halkevleri yanı sıra spor tesislerinin ve okulların tatil dönemindeki boş kapasitelerinden yararlanmayı sağlayacak bir düzen geliştirilecektir. Buralarda halka açık konser, tiyatro, sinema ve diğer kültürel gösteriler düzenlenecektir (DPT, 1973:787).

Plandaki bu iki hedef değerlendirildiğinde, kültür ve sanata yatkınlığın olduğu çocukluk dönemlerinde sanat eğitiminin ve okuldaki kültürel faaliyetlerin önemine binaen boş zamanlara yönelik böyle bir hedefin geliştirilmesi oldukça anlamlıdır. Aynı şekilde, İkinci BYKP’de de hedef olarak belirlenen ve üçüncü BYKP’de kapsamı genişletilen, kültüre erişimi daha geniş kitlelere yaymak için halk eğitim merkezlerinin, halk evlerinin, halk odalarının, spor tesislerinin ve okulların kapasitelerinden yararlanılması toplumdaki kültürel gelişimin

sağlanmasında oldukça önemli bir hedef olarak değerlendirilmelidir. Ancak günümüzde dahi, bu hedefin çok uzağında olduğumuzu söylemek gerekir.

Özetle, üçüncü planda kültürel faaliyetlerle ilgili sistematik verilere dayanan değerlendirmelerin yapılması, Türk kültürünün her alanda korunması ve geliştirilmesine yönelik somut hedeflerin belirlenmesi, kültür ve sanat alanında ilerici hedeflerin belirlenmesiyle kültürün politik alanda dikkate alındığı görülmektedir.

iv. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983)

1979-1983 yılları arasını kapsayan, Dördüncü BYKP'nin giriş bölümü, *"Plan dönemine, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri yürütülen gelişme atılımlarının başarıya ulaştırılması ve sürdürülmesi gibi temel bir çabanın yanı sıra, büyük iç ve dış sorunların baskısı altına girmektedir. Toplum, bir derlenip toparlanma ve ertelenmez boyutlara varan sorunları çözme zorunluluğu ile karşı karşıya bulunmaktadır (DPT, 1979:3)."* ifadeleriyle başlamaktadır. Ülkemiz yakın tarihindeki en zor dönemlerden olan, 1980 darbesini kapsayan bu dönemde, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda gelişme bir yana gerilemeler yaşanmıştır. Planda, kültür *Yaşam Düzeyinde Gelişmeler* başlığı altında önceki plandaki hedeflere ulaşma bakımından değerlendirilmiş ve kültürel alanda mevcut durum ortaya konulmuştur. *Çalışma ve Yaşam Düzeyine İlişkin Politikalar* başlığı altında ise, plan dönemine yönelik hedefler belirtilmiştir.

Dördüncü BYKP'de, *Yaşam Düzeyinde Gelişmeler* başlığı altında kültür için yapılan değerlendirmeler, kültürel alandaki çeşitli istatistikleri ortaya koymanın yanında çoğunlukla önceki plan dönemindeki hedeflere ulaşamadığı üzerinedir:

468. III. Plan döneminde, kültürel alanda yaratma, koruma, tanıtma, yayma, eğitim ve araştırma çalışmalarında nicel bazı artışlar dışında, nitelik açısından geçmiş plan dönemlerinden farklı bir uygulama sağlanamadığı gibi ulusal kültürümüzü

evrensel boyutlara ulaştıracak yeni yaklaşımların ve atılımların gerçekleştirilemediği gözlenmektedir (DPT, 1979:150).

Önceki dönemdeki kültürel hedeflere ulaşılamamasının nedenleri ise gerekli kurumsal düzenlemelere gidilmemesi ve ülkede düşünce özgürlüğünü kısıtlayan bir siyasi ortamın olması olarak belirtilmiştir:

469. III. Plan yıllık programlarında öngörülmüş olan ve yeni kurumsal düzenlemelere gidilmesi gibi genel nitelikteki önlemlerin uygulanmaması nedeniyle değişik kültürel etkinlikler ve araçlar konusunda beklenen gelişmelerin gerçekleşmesi de kısıtlı kalmıştır (DPT, 1979:150).

470. Anayasanın sağladığı, düşünce özgürlüklerinin zaman zaman askıya alınması sonucu düşünce özgürlüklerinin kısıtlanması toplumun yaratıcı gücünün baskı altında tutulması, kitap toplatılması ve yasaklaması kültürel gelişmeyi ve çağdaşlaşmayı sınırlayan bir ortam yaratmıştır (DPT, 1979:150).

Planın, *Çalışma ve Yaşam Düzeyine İlişkin Politikalar* başlığı altında ise, plan dönemime yönelik 21 hedefe yer verilmiştir. İkinci ve Üçüncü plan dönemindeki hedeflere benzer hedeflerin yanında, kültür ürünlerinin özgürce yaratılmasını engelleyen yasaların yeniden gözden geçirilmesi, Türk toplumunun tarihsel gelişim süreci içindeki kültürel yaratılarını yeni kuşaklara sergileyecek ve toplumsal yaşamı tüm yanları ile yansıtacak bir ulusal müzenin oluşturulması, Anadolu ve Türk uygarlıklarına ilişkin yazma ve basma tüm belgelerin bir merkezde toplanması amacıyla bir *Ulusal Kültür Arşivi* oluşturulması, Ulusal müze içinde yer alması, sanat alanında olağanüstü yeteneği saptanan çocuklara ve gençlere, Devletçe eğitim olanakları sağlanması hedeflenmiştir (DPT, 1979:285-286). Genel olarak, Dördüncü Planda, Üçüncü Plan döneminde kültür alanındaki uygulamalara yönelik eleştirilerin detaylandırıldığı ancak yeni döneme ilişkin hedeflerin de önceki planlara benzer yönde tekrarlandığı söylenebilir.

v. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985- 1989)

1985-1989 yıllarını kapsayan beşinci BYKP’de önceki planlara göre, kültür ve sanata yeteri kadar önem vermediği görülmektedir. Öyle ki,

her planda yer alan bir önceki plan dönemine ilişkin kültürel üretim ve kültüre erişim istatistiklerine ve hedeflere ulaşıp ulaşılmadığına yönelik bir değerlendirmeye beşinci planda yer verilmemiştir. Oysa kültürel gelişimin nicel göstergesi olan veriler olmadan kültüre ilişkin hedefler belirlemek gerçekçi görünmemektedir. Nitekim kültüre ilişkin diğer planlardaki hedeflere oldukça benzer olan ancak *millilik* vurgusunun çok ağır bastığı planda belirlenen *Milli Kültür* başlığı altında 16 hedeften, edebiyat, resim, tiyatro ve sinemaya ilişkin hedeflere sadece bir madde ayrılmıştır: “*Kültür hayatımızda önemli yeri olan edebiyat, resim, tiyatro ve sinema sanat dallarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına ağırlık verilecektir*” (DPT, 1984:148). Kısaca belirtmek gerekirse, planda kültürel alandaki hedeflerin diğer planlardakine benzer ancak daha öncekiler kadar somut olmadan genel ifadelerle tekrarlandığı, milli kültür vurgusunun belirginleştirildiği, çağdaş ve evrensel sanatlara hiç atıf yapılmadığı ve çeşitli sanat dallarına yönelik somut hedeflerin gerilediği görülmektedir.

vi. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990- 1994)

1990-1994 yılları arasını kapsayan altıncı BYKP’de, beşinci BYKP’de olduğu gibi kültüre ilişkin istatistiklere yer verilmemiş ve önceki plan dönemi hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığı değerlendirilmemiştir. *Sosyal Hedef, İlke ve Politikalar* üst başlığı altında, *Kültür* başlığına yer verilen planda, *Kültür* ve *Tanıtma* olmak üzere iki alt başlık görülmektedir.

Altıncı planın *Kültür* başlığında, 1990-1994 yıllarına yönelik 36 hedef belirlenmiştir. Bu hedeflerde, diğer planlara benzer olarak milli kültür vurgusunun ağır bastığı görülmektedir:

1079. Milli kültür; kalkınma, çağdaşlaşma ve dışa açılma çalışmalarının özünü oluşturacaktır.

1080. Milli kültürün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, kalkınma politikalarının temel ilkelerinden birisi olacaktır.

1081. Milli kültürü gelecek nesillere zenginleştirilmiş olarak intikal ettirmek için, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine öncelik

verilecek ve kültür hizmetlerini yürütecek kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği sağlanacaktır.

1084. Milli kültürün yaşatılması ve yaygınlaştırılması için, kitle haberleşme araçlarından azami şekilde istifade edilecek ve TV programlarında kaliteli yerli yapım oranının yükseltilebilmesi için gerekli teknik altyapı oluşturulacaktır.

1089. Milli kültür mirasının önemli kaynaklarından olan yazma ve nadir eserlerin korunması amacıyla, İstanbul'da Yazma Nadir Eserler Patoloji ve Restorasyon Araştırma Merkezi kurulacak, gerekli görülen yerlerde ise yazma eserler restorasyon merkezleri açılacaktır.

1100. Milli kültüre katkı sağlayıcı nitelikleri haiz, kaliteli tiyatro eseri ve film senaryosu sayısının artırılabilmesi için bir teşvik sistemi geliştirilecektir.

1102. Milli müziğin araştırılması, eğitimi, topluma aktarılması ve geliştirilmesi desteklenecektir.

1105. AT ile ilgili çalışmalarda milli kültür boyutu da dikkate alınacaktır.

1106. Yurt dışındaki vatandaşların milli kültür değerlerinden kopmalarını önleyici, benliklerini koruyucu ve buldukları ülke ile Türkiye arasındaki dostluk bağlarını sağlamlaştırıcı ortamı oluşturmak üzere gerekli çalışmalar yapılacaktır.

1108. Türk-İslam eserleri öncelikli olmak üzere, kültür varlıklarının korunması, bakımı, onarımı ve restorasyonuna ağırlık verilecektir (DPT, 1989:322-323).

Altıncı planında, bir önceki planda yer bulmayan çeşitli kültürel alanların gelişimine ilişkin daha somut hedefler belirtilmiştir. Özellikle sanatçı yetiştirilmesi, kültür faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ile okuma, kitap basımı, film, tiyatro, opera, orkestra ve plastik sanatlara yönelik belirtilen her bir hedef oldukça önemlidir:

1082. Yeni eserler ortaya koyacak kabiliyetli kişilerin keşfedilmesi, yönlendirilmesi ve desteklenmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.

1085. Okuma zevk ve alışkanlığının yaygınlaştırılması için araştırma ve çalışmalar yapılacaktır.

1086. Milli ve batı kaynaklı klasik eserlerin seçimi ve yayını ile ilgili programlar geliştirilecek ve uygulanacaktır.

1087. Çocuk kitaplarının yazılması ve yayınlanması için, yazarlar ve yayınevleri teşvik edilecektir.

1088. Çizgi film ve çizgi romanların yapını ve üretimi, çocukların terbiye ve gelişimindeki rolü dikkate alınarak desteklenecektir.

1093. Kütüphane hizmetlerinin daha verimli ve ülke çapında dengeli bir şekilde yaygınlaştırılması için yeni tedbirler geliştirilecektir.

1094. Belediyelerin yıllık kültür faaliyet programları hazırlamaları ve uygulamaları desteklenecek, mahalle ve kasaba kütüphanelerinin yaygınlaştırılması özendirilecektir.

1096. Türk film sanayiinin geliştirilmesi konusunda ilgili kuruluşların iştirakiyle yapılacak bilimsel araştırmaların bulguları ışığında, Devletin de desteğiyle bir program hazırlanacaktır.

1097. Tiyatro çalışmalarında, yerli eserlere ağırlık verilecektir. Yerleşik tiyatroların yurdun muhtelif yerlerine yaygınlaşması sağlanırken, gezici tiyatrolarla geniş vatandaş kitlelerine hizmet ulaştırılacaktır.

1098. Özel tiyatrolara devlet tarafından sağlanan destekler artırılarak devam edecektir.

1099. Opera, bale ve orkestra çatışmalarında çağdaş bir yaklaşımla milli kültür birikimimizden de yararlanılacaktır.

1101. Telif haklarının teminat altına alınmasını sağlayacak gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

1103. Geleneksel Türk müziği kendi formlarında korunurken, yeni formlarda üstün ifade gücüne sahip kaliteli müzik yapımı desteklenecektir.

1104. Plastik sanatlar sahasında esef meydana getiren sanatkârların desteklenmesi amacıyla, mahalli idarelerin katkıları sağlanacaktır.

1111. Her türlü kültür hizmetlerinin gerektirdiği nitelikli elemanların eğitimi sağlanacaktır.

1114. Kitap, dergi, süreli yayın, gazete gibi bütün basılı yayınlara, görüntülü ve sesli eserlere dair istatistiki kayıt ve bilgiler, uluslararası standartlara uygun olarak derlenecektir (DPT, 1989:322-323).

Bu hedefler dışında, planda Türk dilinin zenginleştirilmesi ve geliştirilmesine ilişkin bir hedef belirlenmiş ve "Karşılaştırmalı Türkçe Lehçeler - Şiveler Sözlüğü ve Grameri" araştırması yapılması planlanmıştır. Planda ayrıca arşivlemeye, kültürümüzün yurt dışında tanıtılmasına, vakıf eserlerine ve yurt dışındaki Türk eserlerine yönelik çalışmalar yapılmasına, eser kaçaklığının önlenmesine, tarihi mimari dokunun korunmasına yönelik hedefler görülmektedir. Tanıtma başlığı altında ise, kültürün yurt içinde ve yurt dışında tanıtılmasına ilişkin hedeflere yer verilmiştir.

Altıncı plandaki hedefler, kültürel gelişime yönelik yeniden somut hedefler belirlemesi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Yine millilik vurgusunun ağır bastığı planda, çağdaş ve evrensel kültürel eserler ve faaliyetlere yönelik ifadelerin sınırlı olması içe kapalı bir kültürel dolaşımın tasarlandığını göstermektedir.

vii. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996- 2000)

Ekonomik ve sosyal küreselleşme olgusu ve buna uyum süreci eksene alınarak hazırlanan, 1996 - 2000 yıllarını kapsayan yedinci BYKP’nin amaçları arasında kültürel gelişmenin sağlanması ifadesi de yer almaktadır. Raporda, *Ekonomik Gelişmeler* ve *Sosyal Gelişmeler* başlıkları altında ülkenin mevcut ekonomik, yapısal ve sosyal sorunları irdelenmiştir. *Sosyal Gelişmeler* başlığı altında, eğitim, nüfus artış hızı, kadının toplumsal statüsü, bebek ve çocuk ölümleri, sağlık hizmetleri, işsizlik, gelir dağılımı, bilgi toplumu olmanın gerekleri ve eksiklikler, sosyal güvenlik, kamu yönetiminin örgütlenmesi, kentsel ve kırsal gelişim konularına yer verilmiş ancak mevcut kültürel durum ve kültürel gelişim hedefinden söz edilmemiştir (DPT, 1995:12-18).

Planda, *İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi* başlığı altında, *Kültür* ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. 1990’lı yıllardaki küresel neoliberal dönüşümün retorik yansımaları, ülkemizdeki politika belgelerinde açıkça görülmektedir. Eğitim ve kültür başlıkları, ilk kez 1990’lı yılların piyasacı yaklaşımının etkisiyle AB politika belgelerinde fazlaca görülen “insan kaynağı” başlığı altında düzenlenmiştir. Politika metinlerindeki bu görünüm toplumsal alana hâkim olmaya başlayan piyasacı yaklaşımın göstergesidir. Piyasacı anlayış eğitimin misyonunu insan sermayesi yetiştirmeye indirgeyip, bireylerin kendini gerçekleştirmesine giden yoldaki izlekler olan bilim-kültür-sanat üçgeninin alanını gittikçe daraltmaktadır. Bu durum insanları özünden koparıp yabancılaştırırken, toplumsal eşitsizliklerin üretimini de kısır döngüye sokmaktadır. Çünkü insan sermayesi yaklaşımında,

insanlar yalnızca mesleki yönleriyle piyasanın kar araçlarından biri olarak görülmektedir.

Yedinci planın *Kültür* başlığı ele alındığında ise, kültüre yönelik genel hedeflerin yer aldığı görülmektedir. Bu hedeflere nasıl ulaşılabileceğiyle ilgili ise, herhangi bir planlamanın yer almayışı bir kez daha kalkınma planında kültür konusunun yeterli gündem oluşturamadığını göstermektedir. Önceki Kalkınma Planlarına göre, kültüre dönük oldukça sınırlı hedeflerin belirlenmesi plan dönemindeki yeni ekonomik yapılanmanın ivme kazanmasına bağlı olarak kültürün ekonomi ağırlıklı hedeflerin gölgesinde kaldığı şeklinde yorumlanabilir. Planda, *Kültür* başlığı altında ele alınan tüm hedefler aşağıda belirtilmiştir:

Kültür politikası, demokratikleşmeyi gerçekleştirmiş ve insanı daha özgür kılan bir toplum oluşturmayı hedef alacaktır.

Kalkınmanın, çağdaşlaşmanın ve dışa açılmanın esasını oluşturan milli kültürün korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması temel ilkedir.

Temel yaklaşım, kültürel zenginliği kalkınma hamlesinin asli unsuru saymanın yanında, uluslararası iletişim ve etkileşimin ivmesini de ülkemizin kültürel kalkınmasına katabilmek olacaktır.

Çağdaş yaklaşım doğrultusunda Milli Kültür faaliyetlerinin demokratik bir anlayış ve ulusal bütünlük ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi hedef alınacaktır.

Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına önem verilecektir.

Yurt dışındaki vatandaşlarımızın ulusal benliklerini koruyarak Türkiye ile bağlarının kuvvetlendirilmesi, başta Türk Cumhuriyetleriyle olmak üzere bütün ülkelerle sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi esas olacaktır.

Yurt dışındaki tarihi ve kültürel varlıklarımızın tespiti, korunması ve tanıtılması için gerekli tedbirler alınacak. Kültür Bakanlığı yurtdışı teşkilatında yer alan Kültür Müşavirlikleri ve Ataşeliklerinin etkin şekilde çalışabilmelerine olanak sağlayacak Kültür Merkezleri açılarak Dışişleri Bakanlığı ile ortak değerlendirilecektir.

Yurtiçi ve yurtdışı tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde kamu kurum ve kuruluşları dışında özel girişimler, vakıflar ve derneklerin faaliyetleri desteklenecektir (DPT, 1995:30-31).

viii. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001- 2005)

2001-2005 yıllarını kapsayan sekizinci BYKP, *Sosyal ve Ekonomik Sektörlerle İlgili Gelişme Hedef ve Politikaları* başlığı altında *Kültür* ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Raporda, kütüphane, kitap, müze, kültür merkezi, tiyatro, Devlet Opera ve Bale Müdürlüğü sayıları, önceki yıllarla karşılaştırma yapılmadan verilmiştir. Kültür başlığında belirtilen mevcut durumda, ulaşılamayan iki hedef ise şöyle belirtilmiştir:

858. Kültür alanında nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi, finansman ihtiyacının karşılanması ve gerekli koordinasyonun sağlanması ile ilgili yetersizlikler devam etmektedir (DPT, 2000:97).

866. Telif hakları alanında mevzuat ve denetim yetersizliği nedeniyle fikri haklar gereğince korunamamıştır (DPT, 2000:98).

Amaçlar, İlkeler ve Politikalar başlığı altında ise, milli kültürün korunması, yaşatılması ve tanıtılmasıyla ilgili hedeflerin ağırlıkta olduğu görülmektedir:

867. Türk kültür değerlerinin ve mirasının korunması, zenginleştirilmesi ve gelecek nesillere geliştirilerek aktarılması esastır. Bu çerçevede Devlet Osmanlı arşivlerinin, tasnif, düzenleme ve günümüz literatürüne kazandırılması için, plan döneminde gerekli çalışmalar hızlandırılacaktır (DPT, 2000:98).

868. Milli değerlerin pekişmesi ve güçlü, bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılması için her kademede verilen eğitimin muhtevasında tarih, sanat ve kültür birikimini ve bilincini geliştirici düzenlemeler yapılacaktır (DPT, 2000:98).

874. Türk kültürünün çevre kültürler için cazibe merkezi haline gelmesi sağlanacak, bu çerçevede Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları ile kültürel işbirliği çalışmalarına hız verilecektir (DPT, 2000:98).

875. Türk ilim, kültür ve düşünce tarihinin ortaya çıkarılması amacıyla bir araştırma başlatılacaktır (DPT, 2000:98).

Yine bu başlık altında, önemli yer kaplayan diğer hedef ise Türk dilinin korunması, araştırılması ve geliştirilmesiyle ilgilidir. Diğer yandan, yerel sanat ve zanaatların korunması, doğal ve kültürel varlıkların korunması, Türk sinemasının geliştirilmesi ve desteklenmesi, Türk

sanatlarının ve folklorünün korunması, geliştirilmesi ve tanıtılması, kültür ve sanatta özgün düşünce ve eser üretimi özendirilerek, sanatçıların desteklenmesi, çocuk kitapları ve çizgi film üretimi için program hazırlanması ve çeşitli mevzuat düzenlemeleri yapılması diğer politika hedefleridir (DPT, 2000:98-99). Sekizinci planda, milli kültüre ve Türk diline yönelik hedeflere ağırlık verildiği görülmekte, çağdaş sanatlara yönelik tek hedefin sinema alanında olduğu görülmektedir. Uzun Vadeli Gelişmenin (2001-2023) ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planının (2001-2005) Temel Amaçları ve Stratejileri başlığı altında ise, Kültür ve Sanat başlığı altında tek madde halinde ele alınan hedefler kültürel alanla ilgili hedeflerin millilik çerçevesinde sınırlı kaldığını tekrar etmektedir:

49. Kültür değerlerinin korunması, zenginleştirilmesi ve gelecek nesillere geliştirilerek aktarılması esastır. Eğitimin tüm kademelerinde müfredat programları, Türkçe'nin daha doğru ve güzel kullanımını özendirecek şekilde düzenlenecektir. Türk dili araştırmalarına öncelik verilecek ve Türkçe'nin bilim dili olarak geliştirilmesine özen gösterilecektir. Türk kültürünün çevre kültürler için cazibe merkezi haline gelmesi sağlanacak, bu manada Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları ile kültürel bağların güçlendirilmesi çalışmalarına önem verilecektir. Türk dili ve kültürünün bütün unsurlarının tespiti ve tasnifi amacıyla, Türkçe konuşulan ülke ve topluluklara yönelik araştırmalara önem verilecek, Türkçenin bütün lehçeleriyle anlaşılabilir ve kullanılabilir olması için çalışmalar yapılacaktır. Geleneksel Türk sanatlarının ve folklorunun korunması, geliştirilmesi ve tanıtılması sağlanacak, tüm sanat faaliyetleri desteklenecektir (DPT, 2000:224).

ix. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007- 2013)

2007 – 2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında, *Plan Öncesi Dönemde Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler* başlığı altında *Kültürün Korunması, Geliştirilmesi ve Toplumsal Diyalogun Güçlendirilmesi* alt başlığında kültür 8 maddeyle ele alınmıştır. Mevcut durum değerlendirilirken, kültüre ilişkin verilerden bahsedilmemiş, kültür ile ilgili durum genel ifadeler içeren bir maddede toplanmıştır:

267. Plan döneminde, kültürel altyapının güçlendirilmesi, kültürel etkinliklerin yaygınlaştırılması, ortak tarihi geçmişimiz olan ülkeler başta olmak üzere dünya ülkeleri ile kültürel ilişkilerimizin geliştirilmesi, yurt içi ve yurt dışında bulunan kültür varlıklarımızın tespiti, araştırılması, bakım-onarım ve restorasyonu yönündeki faaliyetlere devam edilmiştir (DPT, 2006:45).

Bunun dışında, kültür hizmetlerinin yerel yönetimlere devredilmesi ve bu alanda kamu özel sektör işbirliğinin geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapıldığı, kültür turizmi alanında çalışmalar yapılması gerektiği, kültür alanındaki insan gücü ihtiyacının karşılanması, ilgili kurumlar arasında gerekli koordinasyonun sağlanması ve tanıtımla ilgili eksikliklerin giderilmesinin önemini koruduğu ve Türkçe’nin korunması gerektiği diğer gündemlerdir. Bu bölümde asıl önemli yeri kaplayan ise, kültürün anlamının bir önceki planda da kısaca yer alan sosyal kültürel yapıya ilişkin duruma yakınlaştırılmasıdır. Bu durum, kültürün somut değerler ve faaliyetler düzeyinden gittikçe daha genel ifadelerle belirtilen ve hedeflerin belirginleştirmediği bir zemine taşındığını göstermektedir:

271. ...Yoğun göç ve kentleşmede yaşanan sorunlar neticesinde kültürel hayata katılımında sorunlar artmıştır (DPT, 2006:45).

272. Giderek hızlanan değişim süreci aile ve toplum içi kültürel ve sosyal ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. Kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi, aile içi iletişimde geleneksel yöntemlerin dışına çıkılamaması ve eğitim sisteminin aşılama sorunları gençlerin aileden kopma, toplumsal sorunlara duyarsızlaşma, ümitsizlik ve özgüvensizlik gibi sorunlarını ve bunun sonucunda şiddete eğilimini artırmıştır. Diğer taraftan, iletişim olanaklarının artması ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi gençlerin kendileriyle ilgili taleplerini açıkça dile getirmelerine olanak sağlamaktadır (DPT, 2006:45).

273. Yoğun göç ve çarpık kentleşmenin oluşturduğu uyum sorunları terör ve asayiş başta olmak üzere toplumsal bütünlüğü ve uyumu zedeleyici ortamlar hazırlamaktadır. Bu kapsamda, ulusal ve yerel düzeyde, topluma entegrasyon ve aidiyet duygusunu geliştirici önlemlerin alınması ve bu alanlarda yerel yönetimlerin kapasitelerinin ve STK’larla diyalogun artırılması ihtiyacı bulunmaktadır (DPT, 2006:45).

Dokuzuncu Kalkınma Planının, *Temel Amaçlar: Gelişme Eksenleri* başlığında ise, *Kültürün Korunması ve Geliştirilmesi ve Toplumsal Diyalogun Güçlendirilmesi* alt başlığında kültüre yönelik 14 hedefe yer verilmiştir. Bu hedefler ele alındığında, diğer planlarda olduğu gibi milli kültüre dönük hedeflerin ön planda yer aldığı görülmektedir:

636. Toplumsal değişim sürecinde kültürel zenginlik ve çeşitliliğimizin korunması, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması kültürel politikaların temelini oluşturacaktır (DPT, 2006:90).

637. Kültürümüzün özgün yapısını ve zenginliğini kaybetmeden gelişime açık olması ve evrensel kültür birikimine katkıda bulunması sağlanacaktır. Kültür mirasımızın envanterinin çıkarılmasına, bu mirasın korunmasına ve restorasyonuna yönelik çalışmalar planlı bir şekilde sürdürülecek; bu mirasın korunması için yaygın eğitim yoluyla kamuoyu bilincinin artırılması sağlanacaktır (DPT, 2006:90).

644. Kültürel kimliğimizin özgün yapısını korumak, geliştirmek ve tanıtmak için etkin politikalar üretmek ve ilgili kurumlar arasında gerekli eşgüdümü sağlamak amacıyla ilgili bakanlığın görev ve sorumlulukları yeniden düzenlenecektir (DPT, 2006:90).

Bu planda, daha önce de bahsedildiği gibi kültürün ağırlıklı olarak sosyal kültürel yapı anlamında kullanımına yer verildiği ve bu yönde hedefler belirlendiği görülmektedir:

638. Sosyal ve ekonomik politikalarda kültür boyutunun dikkate alınması ve kültür politikalarının hayata geçirilmesinde yerel yönetimlerin ve STK'ların etkin katılımı sağlanacaktır. Toplumun her kesiminin kültürel etkinliklere kolay erişimi sağlanacaktır (DPT, 2006:90).

645. Yoğun göç ve çarpık kentleşme neticesinde ortaya çıkan sosyo-kültürel uyum sorunlarını azaltıcı önlemler alınacaktır (DPT, 2006:90).

646. Toplumsal bütünleşme ve dayanışmanın artırılması amacıyla hoşgörü, toplumsal diyalog ve ortaklık kültürünü geliştirici politikalara öncelik verilecektir (DPT, 2006:90).

647. Gençlerin aileleriyle ve toplumla iletişimlerini daha sağlıklı hale getirecek, özgüvenlerini geliştirecek, yaşadıkları topluma aidiyet duygusu ve duyarlılıklarını artıracak, karar alma süreçlerine katılımlarını sağlayacak tedbirler alınacaktır (DPT, 2006:91).

648. Kamu politikalarının oluşturulmasında demokratik katılımı, saydamlığı sağlamak ve toplumsal diyalogu geliştirmek için STK’ların karar alma süreçlerine katkılarını sağlayacak mekanizmalara yönelik çalışmalar yapılacaktır (DPT, 2006:91).

649. ESK’nın daha etkin ve fonksiyonel bir yapıya kavuşturulmasına yönelik önlemler alınacaktır (DPT, 2006:91).

Kültür sanat bağlamındaki, “Görsel, işitsel ve sahne sanatlarının gelişimi ve desteklenmesi için uygun ortamlar hazırlanacaktır (DPT, 2006:90)” hedefiyle tek maddede belirtilen strateji dışındaki iki hedef de ekonomik hedeflere eklenilerek oluşturulmuş:

641. Başta geleneksel el sanatlarımız olmak üzere, maddi kültür ürünlerimiz ihraç ürünlerine dönüştürülecektir (DPT, 2006:91).

642. Sinema ve belgesel film gibi kültürel ürünlerin üretimi teşvik edilerek kültür sektörünün milli gelir ve ihracat içindeki payı artırılabilecektir (DPT, 2006:91).

Plandaki diğer hedefler ise, kültür turizminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, maddi kültür ürünlerimiz ihraç ürünlerine dönüştürülmesi, Türkçenin doğru ve etkin kullanımına özen gösterilmesi olarak ele alınmıştır. Diğer yandan, sosyal ve kültürel hayata yön verecek politika ve uygulamalarda STK’ların rolü vurgulanmıştır. Özetle, Dokuzuncu Planda, kültürün sosyo-kültürel anlama çekilerek soyutlaştırıldığı, kültür sanata ilişkin verilere ve hedeflere yeteri kadar yer verilmediği görülmektedir.

x. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

2014- 2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı, *Nitelikli İnsan Gücü, Güçlü Toplum* üst başlığında yer alan *Kültür ve Sanat* başlığında; durum analizi, amaç ve hedefler ile politikalar ele alınmıştır. Mevcut durumda, kültürel alanda yapılan çalışmalar ve gelişmeler sayısal veriler olmaksızın belirtilmiştir.

286. Kültür mirasımızın korunması kapsamında yurtiçi ve yurtdışı envanter çalışmalarına devam edilmiş, başta vakıf eserleri olmak üzere tarihi eserlerin önemli bir kısmı restore

edilmiş, yazma ve nadir eserlerin dijital ortama aktarılması faaliyetleri yürütülmüştür (DPT, 2013:44).

287. Kültürümüzün uluslararası düzeyde tanıtımı amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda dünya kültür mirası listelerinde ülkemize ait varlıkların sayısı artmış, yurtdışında sergi, fuar, festival ve sanat etkinlikleri gerçekleştirilmiştir (DPT, 2013:44).

288. Kültür ve sanat etkinliklerinin yaygınlaştırılması amacıyla kültür merkezleri inşa edilmiş, yeni tiyatro sahneleri ve müzeler açılmış, yeni sergileme ve tasarım yöntemleri geliştirilerek müzelerin ve ören yerlerinin cazibesi artırılmıştır (DPT, 2013:44).

289. Sinema sektörüne sağlanan desteklerin de katkısıyla yerli yapımların sayısı, izleyici sayısı ve hasılatlarında önemli artışlar yaşanmıştır (DPT, 2013:44).

290. Yapılan düzenlemelerle sosyal güvenceden yoksun durumdaki kültür ve sanat çalışanlarının sosyal güvenceye kavuşmaları sağlanmıştır. Kültür ve sanat hizmetlerinin sunumuna sivil toplum girişimlerinin, mahalli idarelerin ve özel sektörün daha güçlü bir şekilde dâhil edilmesi ihtiyacı devam etmektedir (DPT, 2013:44).

291. Tarihi mirasın korunması çalışmalarında özgün proje ve malzeme kullanılması ile planlı ve bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi ihtiyacı önemini korumaktadır (DPT, 2013:44).

292. Türk sinemasının bir marka haline gelmesi ve önemli bir kültürel ihraç ürününe dönüşmesi için ödül, destek, tanıtım ve pazarlama mekanizmalarının çeşitlendirilip geliştirilmesi önem arz etmektedir (DPT, 2013:45).

293. Kültür politikalarının toplumun bütünlüğünü ve dayanışmasını pekiştirecek, ortak kimlik tasavvurunu güçlendirecek şekilde tesis edilmesi, güçlü bir toplum olma yolunda önemli bir unsurdur (DPT, 2013:45).

Planda mevcut durum, kültürel ve tarihi mirasın korunması, kültürümüzün uluslararası alanda tanıtımı, yeni tiyatro ve müzelerin açıldığı, sinema sektöründeki gelişim ele alınmıştır. Önceki planlarda yer alan birçok konuyu gündemine almadığı için, Onuncu Planın kültürel alanla ilgili kapsamının daha dar olduğunu söylenebilir. Nitekim opera, bale, orkestra, plastik sanatlar, kitap ve dergi basımından mevcut durumda hiç bahsedilmemiştir. Dokuzuncu Plan dönemindeki, olumlu gelişme ise, kültür ve sanat çalışanlarının sosyal güvenceye kavuşmalarının sağlanmış olmasıdır. Kültürel alandaki temel amacın, *“Kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin*

yaygınlaştırılması ile millî kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi (DPT, 2013:45)” olarak ifade edildiği planda, on dört politika hedefine yer verilmiştir. Bu planda da, kültürel alandaki daha somut hedeflerden ziyade daha genel ifadelerle belirtilen politika hedeflerinin yer aldığı görülmektedir:

295. Kültürümüzün özgün yapısını ve zenginliğini kaybetmeden gelişime açık olması ve evrensel kültür birikimine katkıda bulunması, kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılımın bir yaşam alışkanlığı olarak gelişmesi sağlanacaktır (DPT, 2013:45).

296. Ortak tarihi geçmişimiz olan ülkeler başta olmak üzere dünya ülkeleriyle kültürel ilişkilerimiz geliştirilecek, kültür endüstrisinin millî gelir, ihracat ve ülke tanıtımına katkısı artırılacaktır (DPT, 2013:45).

297. Toplumsal bütünleşme ve dayanışmanın artırılması amacıyla hoşgörü ortamını, toplumsal diyalogu ve ortak kültürümüzü güçlendirici politika ve uygulamalara öncelik verilecektir (DPT, 2013:45).

298. Kültür değerlerimiz ve geleneksel sanatlarımızın yaşatılmasına yönelik destekler etkinleştirilerek uygulamaya devam edilecektir (DPT, 2013:45).

Onuncu Planda, diğer planlardan farklı olarak ilk kez kültür endüstrisinden bahsedilmiştir. Kültürümüzün temel unsurlarının ve değerlerinin film endüstrisinde yer alması konulan diğer hedeflerdendir:

300. Tarihimizin önemli şahsiyetleri, olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımız belgesel, dizi ve çizgi filmlere dönüştürülecektir (DPT, 2013:45).

301. Türk film endüstrisinde kültürümüzün temel unsurları ve değerlerinin işlenmesine yönelik teşvik mekanizması oluşturulacaktır (DPT, 2013:45).

Planın mevcut durum değerlendirmesinde yer almayan kültür sanat alanındaki tek hedefin; bu alanlarda mahalli idarelerin, özel ve sivil girişimlerin rolünün artırılması üzerine olması kültür sanat alanından kamu desteğinin çekilmekte olduğunu göstermektedir:

299. Görsel, işitsel ve sahne sanatları başta olmak üzere kültürel ve sanatsal faaliyetlerin gelişiminde ve sunumunda mahalli idarelerin, özel ve sivil girişimlerin rolü artırılabacaktır (DPT, 2013:45).

Kültür sanat alanında, son iki planda sinemaya ayrıca yer verildiği ve sektörün ihracata katkı bağlamında ele alındığı görülmektedir: “302. Türk sinemasının dünyada tanınan bir marka haline gelmesini sağlayacak yapımlar yaygınlaştırılacak ve sektörün ihracata katkısı artırılabacaktır (DPT, 2013:45).”

Bu hedefler dışında, kültür mirasının korunması, şehir mimarisinin kültürel yapıya uygun olması, Türkçenin korunması ve yaygınlaştırılması, okuma kültürünün yaygınlaştırılması, çocukların erken yaşlarda kültür ve sanat eğitimi almalarının sağlanması belirtilen hedeflerdir.

Milli Kültür Şuraları

Birinci Milli Kültür Şurası, 23-27 Ekim 1982 tarihleri arasında T.C Kültür ve Turizm Bakanlığınca (KTB) milli kültür, kültür varlıkları, kültür politikaları, vb. alanlarda kültür çalışmalarına yön vermek üzere toplanmıştır. Tarih Komisyonu, Mimarlık ve Tarihi Çevre Komisyonu, Sahne Sanatları Komisyonu, Türk Süsleme Sanatları Komisyonu, Plastik Sanatlar Komisyonu, Müzik Komisyonu, Türk Halk Kültürü Komisyonu, Kütüphane –Dokümantasyon-Arşiv Komisyonu, Yayın Komisyonu, Müze Komisyonu, Sinema Komisyonu, Türk Dili ve Edebiyatı Komisyonu, Genelde Kültür ve Temel Değerler Komisyonu, Kültür Hizmetlerinin Organizasyonu Komisyonu, Dış Kültürel İlişkileri ile Türk Kültürünün İç ve Dış Tanıtılması ve Yayılması Komisyonu olmak üzere 15 komisyon toplanmış, görüş ve öneriler raporlamıştır (KTB, 1983). Şurada alınan kararlar doğrultusunda, bakanlık çalışmaları hız kazanmış ve uygulamalar bu kararlar doğrultusunda hayata geçirilmiştir (KTB, 1990).

Kültür Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ye göre, Milli Kültür Şuralarının her üç yılda bir yapılması gerekmektedir. Ancak, İkinci Şura 5-8 Aralık 1989 tarihleri arasında yedi yıl sonra düzenlenebilmiştir. İkinci Milli Kültür Şurası yayının özsözünde, Şura’nın amacı şöyle açıklanmıştır:

Milli kültürümüzün kalkınma, çağdaşlaşma ve dünyaya açılmamızdaki yeri ve önemi konusunda, Milli kültür unsurlarının ve Türk milletinin sahibi bulunduğu kültür ve medeniyet varlıklarının korunması, milletimizin tercihleri doğrultusunda çağdaş yöntemlerle geliştirilecek prensiplerin tespitini yapmak, Milli politikaların üretilmesinde istişâri olarak gereken desteği sağlamak (KTB, 1990).

İkinci Şura’nın amacına bakıldığında, Beş Yıllık Kalkınma Planlarında olduğu gibi milli kültür vurgusunun ağır bastığı görülmektedir. Şura’da, 72 bildiri sunulmuş ve sunulan başlıklar yirmi ana başlıkta sonuç bildirisi olarak toplanmıştır. Sonuç bildirgesinde, milli kültür ve sanata yönelik önerilen hedeflerin baskın olduğu görülmektedir:

i) Türk müziği eserlerinin ve notaların basımına ağırlık verilmesi, j) Türk tamaşa sanatı ile ilgili bir müzenin kurulması, k) Türk milletinin milli birlik ve beraberlik duygularını güçlendirici tiyatro ve sinema ürünlerinin teşvik edilmesi, l) Türk sinemasının seçkin ürünlerinin sistemli olarak yurt dışındaki film şenliklerine ve fuarlara katılmasının sağlanması, m) Gelenekli Türk süsleme sanatıyla ilgili eserlerin biraraya getirileceği bir müzenin kurulması, n) Türk halk kültürünün yurtiçi ve yurtdışı derleme, araştırma çalışmalarına hız verilmesi. (KTB, 1990:171-172).

Şura sonuç bildirgesinde, kültür alanında ve kültür eğitimi alanında Milli eğitim Bakanlığı, üniversiteler ve diğer kuruluşların işbirliğine gidilmesi, okuma kültürünün artırılması yönünde çalışmalar yapılması, çevre bilincinin geliştirilmesi, plastik sanatların envanteri çıkarılarak desteklenmesi, opera ve balelerin kurulması, müzelerinin ve galerilerin çoğaltılması gibi kültür sanata yönelik önerilere yer verilmiştir (KTB, 1990:171-172).

III. Milli Kültür Şurası, 28 yıl sonra, 3 – 5 Mart 2017 tarihleri arasında düzenlenmiştir. Şura sonuç raporunun *Girizgâhında* şuranın “Türkiye’nin zengin kültürel birikimini daha da zenginleştirmek ve yeni kültür politikalarına yön vermek üzere gerçekleştirdiği” belirtilmektedir. Şura’da kültür konuları; kültür politikaları, kültür diplomasisi, kültür ekonomisi, kültür varlıkları, müzeler ve arkeoloji, sahne sanatları, sinema, radyo ve televizyon, müzik, görsel sanatlar, dil ve edebiyat, kütüphanecilik ve yayıncılık, medya ve kültür, çocuk ve kültür, mimarlık ve kültür, şehir ve kültür, yerel yönetimler ve kültür, yurtdışı Türkler ve kültür, aile ve kültür olmak üzere 17 komisyon altında ele alınmış ve öneriler raporlanmıştır.

Kültür Politikaları Komisyon Raporunda, Türkiye’nin zengin kültürel çeşitliliğine vurgu yapılarak “tek tip ideoloji merkezli, dayatmacı ve vesayetçi sınırlamalar olmadan” kültür politikaları geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Raporda, “kültür politikalarının ulus-devlet kavrayışını aşan bir ufuk ile belirlenmesinin ve kültür politikalarında devletin rolünün kültür hayatını kapatan ve baskılayan değil; açan, yön veren ve destekleyici bir mahiyette olması gerektiği” vurgulanmıştır (KTB, 2017). Bu anlamda kültürün liberal bakış açısıyla ele alındığı görülmektedir. Bu başlık altında, Kültür ve Turizm Bakanlığının yeniden yapılandırılması, Milli Kültür Strateji Belgesi hazırlanması, kültüre ayrılan bütçenin artırılması, politika yapım sürecinde kamu kurumları ve STK’ların görüşlerinin dikkate alınması, kültür politikası hedeflerine yönelik etkin bir izleme değerlendirme sisteminin geliştirilmesi, kültürel faaliyetler yürüten kurum ve kuruluşların koordinasyonun sağlanması, sanatçıların desteklenmesi öne çıkan tavsiyelerdir. Yine bu komisyonda, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığının işbirliğinin öneminin altı çizilmiştir. Bu komisyon başlığında tavsiye edilen tüm hedeflerin katılımcı ve çoğulcu bir kültür politikası geliştirme hedefine yönelik ve kültür sanat faaliyetlerinin yaygınlaşmasına yol açacak hedefler üzerinden kurgulandığı görülmektedir.

Komisyonlarda öne çıkan başlıca öneriler; yerel yönetimler, STK’lar, üniversitelerle işbirliği ve eşgüdüm sağlanarak ortak çalışma alanları oluşturulması, kültür istatistiklerinin düzenli olarak toplanması, devletin milli ve evrensel nitelikteki bütün eserlere eşit ölçüde yaklaşmasının, sanatçıların desteklenmesi, sanat eserlerinden ve sanat malzemelerinden alınan vergi oranının düşürülmesi, Kültür ürünlerinin üretimi ve tüketiminden KDV ve stopajın kaldırılması, yerel yönetimlere Kültür ve Turizm Bakanlığının kültür politikaları doğrultusunda kültür ve sanata kaynak ayırma zorunluluğu getirilmesi, Türkiye Kültür Stratejisi Belgesi (2018-2050) hazırlanması gibi önemli hedefleri içermektedir. Yine, kültürel katılımı bölgesel eşitliği sağlamak adına, illerde Devlet Tiyatroları Bölge Müdürlükleri açılması önerisi oldukça önemli bir husustur.

Bunların yanında, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığının kültür ve eğitim politikaları üzerine işbirliği yapmaları gerekliliği tekrar edilmiştir. Görsel sanatlara ilginin yaygınlaştırılması için İl Kültür Müdürlükleri, Belediyeler, Valilikler ve nihai olarak Halk Eğitim Merkezlerinden faydalanılması gerektiği belirtilmiştir. Bu öneri yerelde, kültürü canlandırmak için oldukça önemli bir yaklaşımdır. Benzer olarak, Sahne Sanatları komisyonunda önerilen illerde Devlet Tiyatroları Bölge Müdürlükleri açılması önerisi kültüre erişim fırsatı bakımından bölgesel eşitliğin sağlanmasında gerekli bir uygulamadır. “Yerel yönetimler tarafından birer faaliyet çizelgesi hazırlanarak, yaratıcı yazarlık, sinema, tiyatro, geleneksel sanatlar, karikatür ve fotoğrafçılık atölyelerinin kurulması” önerisi de kültürel alanı birçok sanatsal faaliyetle donatıp, illerde öğrenme ortamı yaratabilecek ve kültürel katılımı sağlayabilecek en elzem ihtiyaçlardandır (KTB, 2017).

Sonuç ve Öneriler

Kültürel alan, yaşam boyu öğrenme alanının önemli bir bileşeni olarak düşünüldüğünde bu alanı şekillendiren politikaların içeriği ve alana

yönelik resmi yaklaşım önem kazanmaktadır. Kültür politikası, bu anlamda yaşam boyu öğrenme yaklaşımı bağlamında bir sorumluluğu da taşımaktadır. Çalışmada öncelikle kültür politika belgelerinden olan Kalkınma Planları ve Milli Kültür Şura Kararları ele alınmıştır.

Kalkınma Planlarına kültür açısından bakıldığında, tutarlılığı ve sürekliliği olan politikaların oluşturulmadığı görülmektedir. Siyasal iktidarların kültür politikası yaklaşımlarındaki farklılıklar, kültür politikaları uygulamalarına da yansımaktadır (Kongar, 1998). Planlar, her dönem birbirini sistematik bir biçimde izleyen kültürel hedeflerden uzaktır. Genel hatlarıyla bakıldığında, Türkiye'nin kültür politikaları 1980'li yılların öncesi ve sonrası şeklinde iki hatta değerlendirilebilir. Kültür politikalarında 1980'lere dek, kamucu yaklaşım hâkim olmuştur. Bu dönemde kültür sanat alanının gelişimi daha çok devlet sorumluluğunda görülmüş, bu alana ilişkin somut hedefler belirlenmiş ve bu hedeflere ulaşma durumu bir sonraki planda değerlendirilmiştir. Sanatçıları yetiştirme ve destekleme, kitle haberleşme araçlarıyla geniş halk kesimlerinin kültür ve sanat programlarına erişimini sağlama, kitapları nitelik ve nicelik açısından geliştirme, tiyatroyu yaygınlaştırma, nitelikli film üretimini destekleme, Halk Eğitim Merkezlerini ve Halk Evlerini kültür sanat alanlarına dönüştürme gibi hedefler belirlenmiştir. Buradaki önemli vurgulardan biri, kültürel faaliyetlerin halk eğitimiyle ve kitle iletişim araçlarıyla ilişkilendirilmesidir. Bu, kültürel eğitim konusunda politik bir bilinç olduğunu göstermektedir. Bu yolla, enformel öğrenme alanları olan kültürel alanın yaşam boyu öğrenme felsefesine uygun olarak geliştirilmesi ve her kesimden geniş halk kitlelere ulaştırılmasının hedeflendiği görülmektedir.

1980'li yıllarda siyasi ve ekonomik olarak Türkiye'de kültür politikası açısından da dönüşüm sürecine girilmiştir. 1980'lerde askeri darbe sonrasında, düşünce özgürlüğünün kısıtlanması, kitapların toplatılması ve yasaklanması, vb. ülkenin kültürel gelişimine ket

vurmuştur. Ayrıca, Türk-İslam sentezi ideolojik olarak hâkim olmuştur. Nitekim 1980’lerden itibaren politika belgelerinde, kültürel alandaki çağdaş ve evrensel sanatlara ilişkin hedeflerin geri plana atıldığı ve millilik vurgusunun öne çıkarıldığı görülmüştür. Benzer olarak, bu dönemde politika belgelerinde kültüre dönük hedeflerin belirginleştirilmeden daha genel ifadelerle betimlendiği, sanata ilişkin hedeflerin önceki planlardaki kadar yer almadığı, kültürün sosyo-kültürel yapı anlamına kaydığı, kültür-sanat faaliyetlerinin (özellikle sinema) ekonomik getiri bağlamında ele alındığı, kültürel alanda özel girişimlere ve STK’lara sorumluluk verilmesi gerektiği yaklaşımının ön plana çıktığı söylenebilir. Nitekim Kültür Bakanlığı, 2014 yılında çıkardığı yasalarla özel sektörü kültürel alana çekmeyi amaçlamıştır. Böylece, bankalar gibi çeşitli sermaye grupları kendi kültür merkezlerini açarak kültürel alana özel teşebbüs olarak girmişlerdir (İnce, 2011). Neoliberal politikalar sonucunda piyasaya açılan kültürel alanda kültür endüstri kültürel alanı kontrol altına almaya başlamıştır (Gençkaya ve Demirci, 2018:66). Piyasacı yaklaşım ve kültürel endüstrisinin gelişimi, kültürel üretimin yüksek sanat alanından uzaklaşmasına ve kültürün metalaşmasına yol açmaktadır. Film endüstrisindeki, Recep İvedik⁴ gibi kaba güldürü yerli filmlerinin en çok izlenen yapımlarda ilk sıralarda yer alması bunun örneklerindedir. Ayrıca metalaşmış olan bu kültürel ürünler, bireylerin ve toplumların gelişimine katkı sunacak nitelikten uzaklaşmaktadır. Çünkü kültür tüketicilerine doyum olarak sunulan şey aldatıcıdır. Yaşamdaki anlam arayışı diğer deyişle hakikat, en çok satan dini kitaplar, psikolojik filmler, kadın programları vb. aracılığıyla bir gevezeliğe dönüşmektedir (Adorno, 2007:75-78).

Kültürel alanının piyasaya açılması ve kültürün metalaşması, bu alanda sanatsal kaygı yerine kar güdümlü uygulamaları doğurmaktadır. Yine bu dönemde, Kültür Bakanlığının Turizm Bakanlığıyla birleştirilmesi kültürün ekonomik getiri bağlamında ele alındığını göstermek bakımından manidardır. Bu durum, bir yandan

kültürün başlıca bir alan olarak gerekli değeri görmediği diğer yandan kültürel mirasın turizm sektöründe turistlere sunulmak üzere pazarlanması amacıyla ele alındığı şeklinde yorumlanabilir. Benzer olarak Devlet Tiyatrolarının özelleştirilmesi tartışması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Devlet Tiyatrolarının, devlet desteği olmaksızın kendini sadece gişe gelirleriyle finanse edemeyecek olmasından ötürü yeni oyun sergileme ve turne düzenleme konusunda sınırlamalara gidilmesine neden olacaktır (Uymaz, 2013:74). Bu kültürel üretim alanının daralmasına ve buna bağlı olarak kültürel hakların her kesimin erişimine sunulmasının önüne geçeceğine işaret etmektedir. Buradan yola çıkılarak, kültürel alanda devlet desteğinin kültür hakkı ve kültürel alanın gelişimi için oldukça önemli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de kültürel alanda planların ve önerilerin uygulamada can bulabildiği de söylenemez. Milli Kültür Şura Kararlarındaki tavsiyelerin çoğunlukla temenni olarak kalması bunun örneklerindedir. Nitekim, 2016 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın, yapmış olduğu bir konuşmasında, eğitim ve kültür konusunda hedeflenen noktaya gelinemediğini belirtmesi bunu doğrular niteliktedir⁵. Ada (2011:38)’nin Türkiye’nin kültür politikaları ve uygulamalarına yönelik değerlendirmesi Türkiye’nin kültür konusunda mevcut durumunu özetlemektedir: “Türkiye’de kültürel alanda söylem-eylem-metin arasında hep kaymalar ve açıklık olagelmıştır. Kültürümüzü yönlendiren metinler söylem düzeyinde zengin ama kendi arasında çelişik ve eksik; eylem düzeyinde ise kültür hep ertelenebilirler listesindedir.” Politika belgelerinde yıllardır tekrar tekrar belirlenen hedeflerin ülkemizde uygulamaya yansımaları oldukça cılız kalmıştır. Kültürel alanda çoğulcu ve katılımcı bir politika belirleme sürecine, evrensel ve yerel olanı eşit ağırlıkta içeren kültür politikalarına ve kültüre erişim hakkının devlet sorumluluğu olarak seyrettiği bir yapılanmaya ihtiyaç vardır.

Kültür ve sanat, çok yönlü kişisel gelişimin vazgeçilmezi olarak kültür ve eğitim politikalarının temelinde yer almaktadır. Kültürel gelişimin başat faktörlerinden olan, örgün ve yaygın eğitim kapsamında yer verilen sanat eğitimi için Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Kültür Bakanlığı işbirliği yaparak ortak politikalar geliştirmelidir (İKSV, 2014). Nitekim Kültür Bakanlığı’nın 1974 yılında müstakil bir bakanlık olarak kesin kuruluşuna dek MEB bünyesinde yer almış olması, eğitim ve kültür arasındaki kesişimine işaret etmektedir. Bu bağlamda, verili kültür politikasının, eğitim ve öğrenme alanlarını dolayımıldığı ve bu düzlemde ele alınması gerektiği söylenebilir.

¹ Bildung insanın, özelde de öğrencinin kültüre dâhil edilmesi, kültür aracılığıyla kendini gerçekleştirmesidir. (Aybek, 2017). Klasik eğitim felsefesi kuramlarından kültürel yaklaşıma ait olan kavram öğrencinin; insanlığın dil, edebiyat, felsefe ve bilim gibi yüksek değerlerin dünyasına dâhil edilmesi yoluyla manevi-entelektüel eğitimi anlamına gelir.

² Bkz. Tanır, M. (2016). Kültür Politikaları Alanında Yapılmış Çalışmalar: Türkiye’de Kültür Politikası Ulusal Raporu Analizi, <http://www.turizmhaberleri.com/KoseYazisi.asp?ID=3319>, erişim tarihi: 29.09.2018.

³ Bkz: Türkiye Kültür Politikaları Ulusal Raporu' nerede? <https://www.abcgazetesi.com/arsiv/turkiye-kultur-politikalari-ulusal-raporu-nerede/haber-25098>).

⁴ Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sinema Genel Müdürlüğünün verilerine göre 2017 yılında en çok izlenen film, yaklaşık 7 buçuk milyon izleyiciyle Recep İvedik 5 olmuştur. Filme ilişkin bir araştırma için bkz: <https://www.sabah.com.tr/kultur-sanat/2014/03/25/recev-ivedik-arastirma-konusu-odu>. Erişim tarihi: 25.04.2019.

⁵ Habertürk (2016). Erdoğan: Eğitim ve Kültür alanında hedeflediğimiz noktaya ulaşamadığımız için üzgünüm. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1172577-cumhurbaskani-erdogandan-aciklamalar>, Erişim tarihi: 04.10.2018.

KAYNAKÇA

- Ada, S. (2011). *Kültür Politikamız: Yeni Gelişmeler, Yeni Eğilimler, İçinde; Sivil Toplum Gözüyle Türkiye Kültür Politikası Raporu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Adorno, T. W., (2007). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, Çev. N. Ülner, M. Tüzel, E. Gen, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ahponen, P. (2009). Perspectives for Cultural Political Research: Keywords from Participation through Creativity and Alienation to Self-expression and Competition, In: *What about Cultural Policy?*, (Edited by Pykkönen M. – Simanainen N. and Sokka S.), Minerva, Helsinki.
- Algan, B. (2007). *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Aybek, Ş. (2017). *Kültürel Eğitim Felsefecisi Nihilist Nietzsche'nin Bildung Eğitimi İdealimiz Olabilir Mi?*, <http://www.egitimajansi.com/sahin-aybek/kulturel-egitim-felsefecisi-nihilist-nietschenin-bildung-egitimi-idealimiz-olabilir-mi-kose-yazisi-1173y.html>, erişim tarihi: 03.03.2018.
- Çeçen, A. (1996). *Kültür ve Politika*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- DPT (1963) 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967). file:///C:/Users/nid/Desktop/politika%20belgeleri/1.%20kalk%C4%B1nma%20plan%C4%B1.pdf, erişim tarihi: 28.07.2018.
- DPT (1968). 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>, erişim tarihi: 28.07.2018.

- DPT (1973). 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf>, erişim tarihi: 29.07.2018.
- DPT (1979). 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983).
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>, erişim tarihi: 30.07.2018.
- DPT (1984). 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989).
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf>, erişim tarihi: 30.07.2018.
- DPT (1989). 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994).
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>, erişim tarihi: 30.07.2018.
- DPT (1995). 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000).
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>, erişim tarihi: 30.07.2018.
- DPT (2000). 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005).
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>, erişim tarihi: 02.08.2018.
- DPT (2006). 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013).
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>, erişim tarihi: 02.08.2018.
- DPT (2013). 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018).
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu Kalk%C4%B1nma Plan%C4%B1.pdf>,
erişim tarihi: 02.08.2018.
- Erinç, M. E. (2004). *Kültür Sanat, Sanat Kültür*. Ütopya Yayınları, Ankara.

Essefi, N. (2002). Lifelong Learning: Sharing the Tunisian Experience. In, *Integrating Lifelong Learning Perspectives*, (Ed. Carolyn Medel Anonueva), UNESCO Institute for Education, Germany.

EUCIS-LLL, ACP, CAE (2013), Building Synergies Between Education and Culture, http://lllplatform.eu/lll/wp-content/uploads/2015/10/EUCIS-LLL_ATC_CAE-Position-paper_Building-synergies-between-education-and-culture.pdf, erişim tarihi: 03.05.2018.

Gençkaya, Ö.F & Demirci, E. Ü. (2018). Türkiye’de Kültür Politikasının Kurumsallaşma Sürecine Genel Bakış, *Türk Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3(2), 57-70.

IFLA, (2004). The Role of Libraries in Lifelong Learning, Final report of the IFLA project under the Section for Public Libraries, Edited by Britt Marie Häggström, <https://www.ifla.org/files/assets/public-libraries/publications/lifelong-learning-report-2004.pdf>, erişim tarihi: 12.05.2018.

İnce, A. (2011). Günümüz Türkiye’sinde Kültür Politikaları: Giriş ve Genel Bakış, İçinde; *Sivil Toplum Gözüyle Türkiye Kültür Politikası Raporu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İKSV, (2012). “Kültürel Yaşama Katılma, Erişme ve Katkı Sağlama Hakkı”, <http://www.iksv.org/tr/kultur-politikalari-calismalari/politika-metinleri>, erişim tarihi: 04.03.2018.

İKSV, (2014). “Türkiye’de Sanat Eğitimi (Yeniden) Düşünmek”, <http://cdn.iksv.org/media/content/files/TurkiyedeSanatEgitimiYenidenDusunmek.pdf>, erişim tarihi: 20.04.2019.

Kongar, E. (1998). Kalkınma Ve Gelişme Stratejilerinde Kültür Politikalarının Yeri: Türkiye Örneği, https://www.kongar.org/makaleler/mak_ka.php, erişim tarihi: 25.05.2019.

KTB (1983). *Birinci Milli Kültür Şurası: Genel Kurul Görüşmeleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KTB (1990). *İkinci Milli Kültür Şurası: Görüşmeler, Rapor ve Sonuç Bildirisi (2. Cilt)*. Güner Matbaacılık Ticaret ve Sanayii, Ankara.

KTB (2017). *III. Milli Kültür Şurası Sonuç Raporu*, <http://kultursurasi.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/50571,raporsurasonucpdf.pdf?0>, erişim tarihi: 02.10.2018.

Medel, A., Carolyn, O., ve Toshio, M. W. (2001), *Revisiting Lifelong Learning for the 21st Century*, UNESCO Institute for Education, <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001276/127667e.pdf>, erişim tarihi: 11.05.2018.

UNESCO, (1969). *Cultural Policy: A Preliminary Study*, <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000011/001173eo.pdf>, erişim tarihi: 04.03.2018.

Uymaz, B. (2013). Küresel Kriz ve Kültürün Finansmanı: AB Örneği ve Türkiye Hakkında Genel Bir Değerlendirme, *Ekonomik Yaklaşım*, 23(50), 55-80.

Vestheim, G. (2009). *The Autonomy of Culture and the Arts: From the Early Bourgeois Era to Late Modern “Runaway World”*, İn: *What about Cultural Policy?*, (Edited by Pyykkönen M. – Simanainen N. and Sokka S.), Minerva, Helsinki.

Yeaxlee, B.A. (1929). *Lifelong Education, A Sketch of the Range and Significant of the Adult Education Movement*, Cassel and Company Ltd., London.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.